कर्मान्ते वामदेव्यगानाद्युदीच्यं कर्म कर्त्तव्यम् । अतएव
वरलायां दिनद्वये महाभाद्रभवदेवयोरेकदिने उभयकरणं
लिखितम् । "अथापरम्" गो० अथ प्रथमपुंसवनकर्माग्नि-
आधानानन्तरं तदानीमपरमन्यत् पुंसवनं कार्यम् "प्राग्-
उदीच्यां दिशि न्यग्रोधशुङ्गाशुभवतःफलामन्त्रानामलमि-
परिस्तृतां त्रिःसप्तभिर्दर्भैर्मांसैर्वा परिक्रीय उत्थापयेत् ।
यद्यसि सोमो सोमाय त्वा वज्रे परिक्रीणामि, यद्यसि
वारुणी वारुणाय त्वा वज्रे परिक्रीणामि, यद्यसि व-
सुभ्यः वसुभ्यस्त्वापरिक्रीणामि, यद्यसि रुद्रेभ्यो रुद्रेभ्यस्त्वा
परिक्रीणामि, यद्यसि आदित्येभ्य आदित्येभ्यस्त्वा परि-
क्रीणामि, यद्यसि मरुद्भ्यो मरुद्भ्यस्त्वा परिक्रीणामि,
यद्यसि विश्वेभ्यो देवेभ्यस्त्वापरिक्रीणामि ओषधयः सुम-
नसो भूत्वा अस्यां वीर्यं समाधत्त इयं कर्म करिष्यती-
त्युत्थाप्य तस्यैः परिधायाहृत्य वैहायसीं निदध्यात् "सू०।
वटतरोः पूर्वस्यां दिशि शुङ्गा सुकुलितमुखः । "सताप-
स्त्रुवो गूढः शुङ्गेति परिकीर्त्यते । पतिव्रता व्रतवती
ब्रह्मचर्यमुपाश्रिता" इत्युक्तेः । अस्तो वेदहीनः तां
फलकुसुमयुतामन्त्रानां लक्षिभिरव्याप्तां त्रिराहृतैः सप्त-
भिर्दर्भैर्मांसैर्वा त्रिराहृतैः क्रीत्वा गृह्णीयात् । क्रयश्च
दक्षस्वामिनी, न दद्यात् तेन दक्षस्वामिने यवां माषा वा
देयाः यद्यसीत्यादि सप्तभिर्मन्त्रैः । प्रतिमन्त्रञ्च शुङ्क-
लग्नम् दद्यात् । ओषधय इति मन्त्रेणोत्थाप्य च तस्यै-
र्वेष्टयित्वा आनीयाग्नावस्यां निदध्यात् । इदं प्रक्षाल्य
ब्रह्मचारीव्रतवती वा ब्रह्मबन्धुः कुमारी वा अप्रत्या-
हरन्ती पिनष्टि इदं शिलां पेषणार्थत्वेन वपुत्रां कुमारी
अनूढा व्रतवती पतिव्रता अप्रत्याहरन्ती तिर्यक्पुत्र
पेषं पेषणमकुर्वती किन्तु पिष्टं तपुत्रपेषं पुनःपुनः पेषणं
कुर्वती प्रातःअग्निरक्षामुत्तरा उदगग्रेषु कुशेषु प्राक्-
शिराः संविशति शेते शेषं सुगमम् । "पश्चात् प्रतिरव-
स्थाय दक्षिणतः प्राङ्गेरङ्गुष्ठेनोपकनिष्ठयाऽङ्गुल्या अ-
भिसंगृह्य दक्षिणनासिकायेण तस्या नयेत् । पुमानग्निः
पुमानिन्द्र इत्येतयर्चा" सू० । पश्चाद्बध्वाः पश्चिम-
दिशि उपकनिष्ठयानामिकया तेनाङ्गुष्ठानामिकाभ्याम् ।
पिष्टां शुक्लां वस्त्रवतां गृहीत्वा निष्पीड्य दक्षिणना-
सारन्ध्रे क्षिपेत् पुमानग्निरिति मन्त्रेण । अत्र अन
न्तरं दाधयाद्युदीच्यं कर्म कुर्यात् । पुंसवनकर्माधान-
कर्त्तरसन्निधानेऽन्येनापि कर्त्तव्यम् "अष्टौ संस्कारक
र्माणि नर्माधानमिव स्वयम् । पिता कुर्यात्तदन्यो वा
तस्याभावेऽपि तत्क्रमात्" इति स्मृतेः । मुनयश्चे "शुक्ल-
वस्त्रं करे कृत्वा स्थिरे तत्रासने तथा । अष्टोत्तरेण
होमस्य शान्तिकैव च कारयेत् । अर्थांस्तत्रैव संपाद्य
जीवं जातोऽस्य विक्रमम् । सुवर्णं रजतं हेम दद्यात् स्नान
तटान्तरे । तत्प्रभृति नदीतीरं देवजातोदकं त्यजेत् ।
वन्ध्याटनं तरोर्मूलं तथा देवगृहं त्यजेत्" ।

पुंसवन मुहूर्तादिकं सं०चि०पी० उक्तं यथा
"पूर्वोदितैः पुंसवनं विधेयं मासे तृतीये त्वथ विष्णुपूजा"
सं०चि० "पूर्वोदितैरिति । पूर्वं सीमन्तोन्नयने उदितैः
प्रोक्तैस्त्रिभिर्वारनक्षत्रलग्नैरुपलक्षिते तृतीये मासि पुंस-
वनाख्यं कर्म विधेयम् । पुमान् सूयतेऽनेन कर्मणेति
व्युत्पत्त्या पुंसवनकर्मणा पुंस्त्वहेतुना । यदाह गौतमः
"व्यक्ते गर्भे तृतीये तु मासे पुंसवनं भवेत् । गर्भेऽव्यक्ते
तृतीये चेत् चतुर्थे मास वा भवेत्" लक्षिकः "सीमन्तो-
न्नयनस्योक्तातिथिवासररात्रिषु । पुंसवं कारयेद्दिनान् सर्वैव-
कदिनेऽथ वा" इति । विशेषमाह वसिष्ठः "कुर्यात्पुंस-
वनं प्रसिद्धविधवे गर्भे तृतीयेऽथ वा मासि स्फीततनौ
तुषारकिरणे पुष्येऽथ वा वैष्णवे । छित्वा कर्कटकं त्वयु-
ग्मसमसामग्र्यं परिक्रे तिथौ शुद्धे नैधनधाम्नि शुक्र
गुरुभ्यां दिनमन्त्रिणां वासरे" इति । नैधनधाम्नि अष्टम-
स्थाने शुद्धे सर्वग्रहरहिते । यदाह वसिष्ठः "अष्टमस्था
ग्रहाः सर्वे नेष्टास्तेऽस्ते शुभावहाः । एवं सम्यक् परी-
क्ष्यैव कुर्यात्पुंसवनक्रियाम्" इति । वाराणां तु सौम्य-
ग्रहाणामुक्तः । इहस्पतिरपत्र विशेषमाह "गुरुशुक्र-
बुधेन्दूनां हेम्नाग्यदिवसांशकाः । तेषामुदयहोराश्च पुं-
सवेऽतिशुभावहाः" इति अन्येषु श्रीपत्यादिभिः पुंवारा
एव प्रशस्ता अभिहितास्तत्फलान्याह गर्गः "सौम्ये
सुतप्रजा मन्दे सुतबन्ध्या च भार्गवे । सोमे दुग्धविहीं-
ना स्यात् शेषाः सर्वार्थसिद्धिदा" इति । अत्र वचनद्वय
प्रामाण्यादिकल्पः । केचित्तु यदा तृतीये मासि पुंस-
वनं चिकीर्षितं तदा सौम्यवारा एव ग्राह्याः । यदा तु
चतुर्थे मासि गर्भस्य व्यक्तत्वात् पुंसवनं चिकीर्षितं तदा
पुंवारा एव ग्राह्या इत्याहुः । नक्षत्राणि तत्र पुंना-
मानि ग्राह्याणि तानि "अश्वः सकर" इति श्रीपति-
नोक्तानि । वसिष्ठेन तु पुंनामान्यभिहितानि यथा
"पुंनाम अश्वं त्रिभः स्वाती उत्तरः पुनर्वसुः । मूलं
शोभपदं चातुराधा अगशिरोऽश्विनौ" । विशेषमाह भ्र-
गोश्चयः । "हस्तार्द्रातिश्रवणमूलानि सौम्यो विष्णुः पुन-